

Zamyšlení na začátek

Žijeme ve světě dravého informačního proudu, společenských, politických a ekonomických změn, stále nových technologických inovací. Během posledních dvaceti let se mezi námi usídlily počítače, notebooky – kdysi nazývané „kuřříkové počítače“, palmbooky, videa, technika CD-R a DVD, mobily, které se s jistotou začínají přibližovat k multimedialním a multifunkčním přístrojům z fantastických fikcí starých půl století, a samozřejmě internet, jemuž se během poměrně krátké doby podařilo změnit kromě současné kultury také tvář informační vědy i praktického knihovnictví.

Vypadá to, jako by v proměnlivém, technicky orientovaném prostředí nezbyl prostor pro knihy a další dokumenty, které mnoho pamatují a/nebo které se vymykají z průměru dobové literární produkce. Přitom tyto materiály, ať už jsou populární a často žádané čtenáři, nebo jsou určeny jen pro několik málo badatelů-specialistů, patří k „rodinnému stříbru“ knihoven, jež je vlastní: jsou totiž součástí národního kulturního dědictví.

Co všechno historické a vzácné knižní fondy znamenají, jak hledají (či jak je pro ně hledáno) místo v moderní společnosti, jak o ně v našich paměťových institucích pečují a jak je chrání, co pozoruhodného přinášejí z hlediska kulturně historického nebo estetického, jakým způsobem je možné a potřebné je bibliograficky zpracovat a v neposlední řadě jak je možné využít informačních technologií dneška k jejich širšímu a bezpečnějšímu zpřístupnění, to se stalo náplní konferencí, které již dvanáctkrát úspěšně pořádala Vědecká (Státní vědecká) knihovna v Olomouci.

Stručná geneze olomouckých konferencí

Ačkoliv správci a zpracovatelé historických a vzácných fondů tvoří v knihovnické obci minoritní skupinu, jejíž cíle, pracovní postupy a profesní otázky se odchyľují od běžné knihovnické agendy, potřebují jako všichni, které spojuje odbornost a hluboký zájem o předmět svého zaměření, mít debatní prostor, kde je možno prezentovat problémy, vyměňovat zkušenosti, podělit se o radost z úspěchů, předat informace o dosažených záměrech a dozvědět se o nových trendech v oboru.

Odborná setkání, semináře či konference jsou nezastupitelnou platformou, která dovoluje, aby byly uvedené požadavky naplněny – pokud ovšem úroveň pořádané akce odpovídá kritériím dobré organizace, zajímavých a odborně fundovaných příspěvků, výstupu ve formě souhrnných závěrů nebo zveřejněných přednášek, v neposlední řadě pak i vstřícné a podnětné atmosféry, na níž mají účastníci a organizátoři stejný podíl.

Jestliže si akce získá ohlas, na jehož základě a z popudu neviditelné, ale o to citelnější společenské (v tomto případě profesní) poptávky je v příštím roce uspořádána znovu, jestliže se tato setkání opakují po více let s neklešajícím zájmem a odbornou odezvou, pak tento jev vypovídá o potřebnosti a významu dané tematiky, ale také o přístupu pořádající instituce a o kvalitách konkrétních organizátorů.

První z konferencí věnovaných problematice historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska proběhla na podzim roku 1991 v Olomouci; jejího řízení se ujal Václav Pumprla ze Státní vědecké knihovny v Olomouci. Účastníci a odborná veřejnost přijali velmi vstřícně toto setkání, které důstojným, tvůrčím způsobem reflektovalo specifickou problematiku historických knižních sbírek právě v čase, kdy se šířila automatizace knihoven a nastupovaly informační technologie.

Zrodila se tak tradice setkávání těch, kteří spojili své povolání s historickými a vzácnými dokumenty: knihovníků, muzejních pracovníků, archivářů, restaurátorů a konzervátorů, od poloviny devadesátých let také odborníků na reformátování dokumentů, někdy se zúčastnil antikvář, jindy pracovník Ministerstva vnitra ČR, do jehož gesce spadá zabezpečení kulturního bohatství. Pravidelnými a vítanými účastníky olomouckých konferencí jsou kolegové ze Slovenska, zejména ze Slovenskej národnej knižnice v Martině a z Univerzitnej knižnice v Bratislavě.

V některých ročnících poskytl konferenci záštitu Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, jindy se na jejím pořádání spolupodílelo Sdružení knihoven ČR. Nejčastěji se odborná konference odehrávala v přívětivých prostorách olomouckého Muzea umění. Iniciátor a duše konferencí o historických fondech Václav Pumprla sice ve třetí čtvrtině devadesátých let předal řízení konference svým nástupcům ve VKOL, aktivně se však účastní dalších ročníků. Hlavní garant – olomoucká Vědecká knihovna, podzimní čas konání a specifická vstřícná atmosféra se staly poznávacími symboly těchto akcí.

Témata konferencí o historických fondech

Na třetím olomouckém setkání v roce 1993 předložil V. Pumprla obsahovou prognózu programového zaměření příštích konferencí. Koncepce vycházela z dějin knižní kultury, ale jejím těžištěm nebyly pouze historie sbírek, pozoruhodných dokumentů a pamětových institucí. Návrh programových tézí vyčlenil prostor pro oblast bibliografického zpracování, pasportizace, katalogizace, vydávání soupisů, pro tvorbu databází, a zohlednil využití výpočetní techniky v této sféře.

Neopomenul legislativní problematiku včetně tehdy aktuálních otázek restitucí, ochrany před nezákonným vývozem a s tím souvisejícím komplexem témat ochrany knihovních fondů jak z hlediska zabezpečení před zcizením, tak i optimálního uložení, manipulace a podmínek pro participaci dokumentu nebo části sbírky na výstavách.

Je zásluhou olomouckých konferencí, že se od počátku zabývaly také složkou ochrany knihovních sbírek, kterou tvoří metody a techniky reformátování. Na příspěvcích a názorných ukázkách, které přednášky provázely, můžeme sledovat vývoj mikrofilmování, digitalizace a internetového vystavení vzácných a historických dokumentů. S ochranou knihovních fondů souvisí také restaurátorské zásahy a konzervační péče, jimž byla v rámci konferencí vždy věnována dostatečná pozornost.

Méně výraznými, ale často se vracejícími dílčími tématy byly zejména příprava odborných kádrů pro historické knihovní fondy (dosud představuje citlivý problém současného knihovnictví) a okruh řídicích prvků výzkumu dějin knižní kultury.

Od roku 1998 (7. ročník odborné konference se konal výjimečně v olomouckém Klášterním Hradisku) se každý rok formuluje nové ústřední téma konference: Středověké rukopisy a jejich prezentace, Počátky v dějinách knihtisku,

Světová putování a česká kultura, Paměti – způsob zobrazování skutečnosti, Nové prvky ve starých knihách, Současné trendy ve zpřístupňování fondů. Proměnlivá, ale konkrétní a ve své náplni obsažná zaměření konferencí umožňují hlubší ponor do problematiky oboru a rozšiřují námětový záběr příspěvků.

Rok 2003, ročník dvanáctý

Dilema spojených nádob – zpřístupňování a ochrany, které je právě u historických a vzácných knižních sbírek obzvláště dramatické, se stalo leitmotivem letošní konference. Dostalo se na všechny způsoby a stránky prezentace historických dokumentů...

Nesporný základ zpřístupnění tvoří katalogizace; v současné době je však neodmyslitelně spojena s počítačovou technologií. Budování elektronického katalogu prvotisků v majetku Vědecké knihovny v Olomouci (VKOL – M. Nádvorníková) a vlastní problematika zpracování katalogizačních záznamů (zkušenosti KVK Liberec – K. Pastyříková, M. Svoboda, V. Kříček) představovaly jen jednu stranu mince: druhý pohled nabízelo sofistikované zamyšlení J. Kašparové o starých tiscích a jejich místě v současném světě, nebo intelektuálně náročná, ale inspirativní úvaha Z. Uhlíře o trendu soubornosti při zpřístupňování historických dokumentů (oba jsou pracovníky NK ČR).

Zpřístupňováním rukopisných fondů z hlediska Komise pro studium a soupis AV ČR se zabývaly hned dva příspěvky z Archivu AV ČR (S. Petr a P. Brodský). O úloze Knihoписu v dějinách české a slovenské literatury zasvěceně hovořil nestor olomouckých konferencí V. Pumprla (Ústav pro klasická studia AV ČR). Komplexní pohled na praktickou stránku věci poskytl referát J. Procházky o uložení, utřídění a zpřístupnění Knihovny Josefa Macúrka.

Nejde jen o knihovnické zpracování a bibliografické podchycení historických dokumentů či celých sbírek, ale o přímý kontakt čtenáře-badatele s historickým dokumentem. Poutavé formy výstav, webových nástrojů a propagace, jimiž se tato interakce může ubírat, představily příspěvky V. Bartůška (Státní ústřední archiv), P. Sabova a I. Zmetáka ze Slovenskej národnej knižnice, nebo informace S. Psohlavce (AiP) o projektu Memoria – zpřístupnění historických dokumentů na internetu. Atraktivní nádech dodal tématu příběh fotografických materiálů E. St. Vráze (Náprstkovo muzeum – M. Secká a J. Todorová) a se zaujetím podaná studie o ilustrátorech bratřích Salzerových (J. Štefan).

Že prezentace vzácných a historických dokumentů má také svá rizika, o tom nás přesvědčily příspěvky M. Ďuroviče a R. Straky (Státní ústřední archiv), které velmi podrobně a návodně poukázaly na chyby a nedostatky především v oblasti vystavování archiválií a historických dokumentů. Pracovnice odboru ochrany knihovních fondů NK ČR (I. Fibichová a F. Vrbenská) nabídly účastníkům pestrou škálu postupů, jimiž je možné omezit nebo přímo odstranit nebezpečí spojená se zpřístupněním vzácnějších knižních sbírek.

Ačkoliv zazněl jako jeden z prvních, skutečným ideovým závěrem olomoucké odborné konference roku 2003 byl příspěvek Městské knihovny v Praze (P. Puršová – D. Kleňha) o osudu fondu historických tisků, který v srpnu roku 2002 prakticky smetla povodeň. Cesta k jeho záchraně a úplné obnově byla a ještě bude náročná, ale díky úsilí a námaze těch, kteří o něj pečovali, čistili ho,

vysoušeli a nyní ho restaurují, vrátí se dokumenty zpátky k badatelům.

Žijeme ve světě techniky a změn. Ale dokud se nám daří uchovávat a přibližovat našim současníkům záznamy z paměti předchozích generací, může být tento svět o něco barvitější... a o trochu moudřejší. Možná je to z globálního pohledu zanedbatelná drobnost, ale díky Vědecké knihovně v Olomouci za to, že podzimními setkáními nadšenců pro historické fondy přispívá svým dílem k přetrvání našeho kulturního dědictví.

Františka Vrbenská
Národní knihovna ČR